

A SZÉKELY NEMESSÉG HELYZETE BETHLEN GÁBOR FEJEDELEMSÉGE ALATT A LIBER REGIUS OKLEVELEI ALAPJÁN

BALOGH JUDIT

A Királyi Könyvek oklevelei nagy számban tartalmazzák a székely tárgyú rendelkezéseket. Ezek vizsgálata jelentős adalékot jelenthet a mindenkori erdélyi fejedelmek székelypolitikájáról kialakított képhez.

Bethlen Gábor fejedelemmé választása utáni első intézkedései az erdélyi társadalom minden rétegével szemben megengedőek, sőt adományozók voltak, hiszen szükséges volt elfeledtetnie azt, hogy török fegyverek árnyékában, török nyomásra választották fejedelemmé. A székelyekkel szemben tanúsított engedelmények tehát nem tekinthetők, különösen az első időkben, különleges iránynak az általa követett politikában. Tény viszont, hogy elődeinél is gyakrabban támaszkodott a székely nemességre. Bár a hadseregének a gerincét nem a székely haderő alkotta, mégis számított a székelyek katonai erejére, és talán ennél is nagyobb hangsúlyt fektetett arra, hogy diplomatáinak nagy részét a székely főemberek közül válassza ki.¹ Bethlen, aki Marosillyén született, olyan családban nőtt fel, amely sok szállal kapcsolódott a székely társadalomhoz. Anyja, Lázár Druzsiána a szárhegyi Lázár-családban született, majd pedig a korán árván maradt Bethlen-fivérek gyermekéveiket a gyergyói királybíró, Lázár András szárhegyi udvarában töltötték. Valószínűleg szemtanúja volt az 1596 elején zajlott véres farsangnak is. Jól ismerhette tehát a feszültségeket és a társadalom különböző rendjeinek az igényeit is. Uralkodása elején, mivel nem rendelkezett olyan családi vagyonnal, mint az előtte a fejedelmi trónt betöltő Báthory-család, különösen is nagy szüksége volt a könnyen és olcsón mozgósítható székely haderőre, míg a későbbiekben ez már nem volt annyira jellemző.

A már Báthory Zsigmond, majd pedig Bocskai István szabadságleveleiben kimondott székely adómentesség Bethlen Gábor uralma alatt is érvényben maradt, de rendkívüli költségeire a székelység áldozatvállalását is igénybe vette. 1614 folyamán ugyanis egy közkinctári alapot kívánt létrehozni, és ehhez minden nemesről személyenként és kapuszámtól függően legalább 2-2 forint megfizetését kérte. Ehhez a székely nemesség támogatását is fel akarta használni.² Az 1616-os segeshvári országgyűlésen kimondták, hogy azok a székely jobbágyok, akik korábban lófők, darabontok vagy gyalog székelyek voltak, a jobbágyul kötés után éppen úgy

---

¹ Leginkább a diplomáciájában szeretett székely nemeseket foglalkoztatni, így például Péchy Simont, Mikó Ferencet, és másokat is.

² EOE. VI. k. 414.

fizessenek de csak a portai kiadásokra, mint ahogyan a vármegyei jobbágyok tették.³ Ez a rendelkezés már mutatja a Bethlen által kidolgozott koncepció alapját. Minthogy egyaránt szüksége volt a könnyen hadra fogható és katonáskodni képes székely szabadokra és az erdélyi lakosságtól befolyó adóra is, fejedelemsége idején összeíratta a székely társadalmat. Az 1614-ben elkészült székely lustra a lustrajegyzékek között a leggazdagabb és a legrészletesebb összeírás.⁴ Az olvasónak az a benyomása, hogy ezáltal a fejedelem a társadalom egészéről, különösen pedig az eljobbágyosodás okairól akart részletes információkat szerezni. A lustrában ez talán az egyik legérdekesebb rész, mert bepillantást enged némileg a székelyföldi jobbágytartók és a jobbágyaik viszonyába is. Ez a viszony pedig meglehetősen egyedinek mondható. Voltak ugyanis az összeírtak között meglehetősen nagy számban, akiket a földesúri erőszak tett jobbágygá, és legalább ilyen jelentős a számuk azoknak, akik valamilyen, a legtöbbször erőszakos bűncselekményük miatt ítéltettek el, ám az ítélet elől inkább jobbágyul kötötték magukat. Az összeírásban feljegyzett egyéb megjegyzések azonban azt mutatják, hogy a subiugati kategóriát nem feltétlenül tekintették végleges állapotnak. Hogy mennyire nem, azt jól szemlélteti egy korabeli peres eljárás. Ebben Péterfi István deák a jakabfalvi István Márton özvegyét kétféle szerelme gyermeke születése miatt a páter előtt

³ EOE. VII. k. 388.

⁴ KNLt, Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc. Nr. 56., VIII. 1., a továbbiakban: Bethlen-lustra. A lustra másolata a kolozsvári Nemzeti Levéltárban található. Az összeírás 380 helységegre terjed ki, hiányzik belőle teljesen Aranyosszék összeírása, valamint Csíkszereda, Marosvásárhely és egy falu népességszáma. Az összeírtak száma összesen 20 196 fő. Ha figyelembe vesszük azt, hogy a lustrába minden osztatlan gazdaságból egy személy került, még abban az esetben is, ha apa fiával, vagy két fiútestvér egy kenyéren vagy osztatlan birtokon gazdálkodott, hadba menni csak az egyik volt köteles, akkor a székelység összlétszámát 100 000 fölötteinek kell tartanunk. – Kiss András éppen a lustra túlzottan részletes volta miatt állítja, hogy ez a forrás nem sorolható be a szokásos székelyföldi lustrák közé, hiszen azok elsődlegesen a hadra fogható tömegeket igyekeztek feltérképezni. A Bethlen Gábor által készített összeírás sokkal inkább arra szolgált, hogy a fejedelem képet kapjon a társadalom egészéről. Különösen nagy figyelmet szenteltek például a fejedelem összeíró biztosai a jobbágyoknak, akikkel kapcsolatban nem csupán azt jegyezték fel, hogy kik ők és kinek a szolgálatában állnak, hanem azt is, hogy a különböző székelyföldi jobbágyi kategóriák közül melyikbe tartoznak. Így megkülönböztették az Avitici vagy ősjobbágyokat, akik már hosszabb ideje, esetleg több generáción keresztül jobbágyként szolgáltak, de mellettük külön csoportot képeztek azok, akik mostanában, esetleg pár esztendeje kötötték magukat el. Az ő megnevezésük subiugati, fejekötött jobbágyok. Több székben külön kategóriát képeztek azok, akiket érintett a Báthory Gábor által elrendelt összeírás is. Mindemellert feltüntették az úgynevezett jövevényeket is, akik valamilyen okból a Székelyföldre települtek. A legrészletesebben az összeírók a fejekötött jobbágyokkal foglalkoztak, ugyanis neveik és jobbágytartóik mellett feltüntették a jobbágyul kötések okait is.

mentette, hogy „se perengérezzék, se ne szalmakoszorúzzák”⁵ A felperes szerint ígért három forintot és heti egy nap robotot, Margit asszony azonban tanúsította, hogy orsót, viaszt, csizmát adott, dolgozott is, de hogy „jobbágyképpen szolgáljon, azt nem vállalja” Ezt a véleményt erősítette meg Bélydy Kelemen kapitány is egyik levelében: „A szabad székelyek kész örömet lennének jobbágyok, de csak addig, amíg tart egy-egy hadjárat; mihelyt a háborúnak vége, mindjárt fölszabadítják magukat”⁶ Pár esztendővel korábról származik vargyasi Dániel Mihálynak Petky János udvarhelyszéki kapitányhoz írott levele, aki szintén erről írt: „Oly is vagyok, az ki szabad akarattya szerént azelőtt 4 forintért adta el magát. Most immár megváltaná magát ugyan; nem akarja szolgálni, mert nem latorságért attá magát el, hanem csak az súlos szolgálat előtt”⁷ Tehát volt egyfajta mobilitás különösen ezen belül a kategórián belül, ami megengedte, hogy eltérően vélekedjen erről az állapotról a székely nemes és a jobbágy, aki a továbbiakban is szabad székelynek tekintette magát, annál is inkább, mivel az esetek döntő többségében a saját tulajdonú lófő-telkéről szolgált.⁸ Ugyanez viszont a székely nemességnek lehetőséget teremtett arra, hogy ilyen módon, némi erőszakot is felhasználva, fokozatosan növelni próbálják a jobbágyaik számát.

Az 1614-es lustra tapasztalatai alapján csakúgy, mint elődje, Báthory Gábor, Bethlen is a székely jobbágyosodást igyekezett megállítani. Ez viszont a székely nemességgel történt összecsapáshoz vezetett. A székely főkapitánynak a fejedelemhez írott leveléből tudjuk, hogy „mikoron a szabad székelyek Medgyesen megtalálák felségedet állapotjuk felől, négy articulust ada felséged ki nékik: az többi között azt is, hogy senki szabad székely el ne köthesse és adhassa magát, ha ki el adta volna is, felszabaduljon, és ha mikor szolgálatjok kívántatik, személyük szerint az hadba menjenek, ha ki pedig elnegligálná azt, szabadsága elvétessék és jobbágygá tétessék. Ezeket az articulusokat én minden székbén publicáltam, nem is értettem, hogy nemes ember őket háborítaná egy széken is, hanem őstől maradt saját jobbágyát akarná az nemesség bírní köztök, de nem bírhatja, mert nem engedik, főképpen Háromszéken. Mely dolgoknak igazgatására engemet felséged Szuhay Gáspár urammal be is bocsátott volna ilyen információval, hogy az nemesség és a szabad székelység között valami limitatiót tennénk, hogy mindenik fél az övével contentus lévén, tartanak határokba magukat és ne üldöznék, kergetnék egymást halálra mint azelőtt; és ugyan akkor is, meg is ölék Béli Ferencet az maga saját jószágáért csak kevéssel az előtt, hogy felséged be jött volna az országba. Mi felséged instructiója szerint akarnánk dolgunkban Szuhay urammal procedálni, de akkor nem lehet, mert magunkat is csaknem megölelének az Három széken, és

⁵ Idézi IMREH–PATAKI 1992, 77.

⁶ Idézi CONNERT 1906, 164–165.

⁷ KELEMEN 1913, 9–10.

⁸ Erről bővebben BALOGH 1995, *passim*.

azt mondák, hogy vagy jobbágya vagy nem jobbágya az nemes embernek valaki, de ők azt köztük lakni nem engedik, sőt az féle régi ősi jobbágy ha az urának akar szolgálni, mind levágják egy gyűlésbe őket, úgy hagyának békét neki az igazgatásnak.”⁹ Itt megint csak a székely közösség nagyon erős megtartó ereje látható és az a reakció, ahogyan a kiválókkal szemben viselkedett: nem csupán a nemeseket kívánták megbüntetni a jobbágyosításért, hanem azokat is, akik azáltal, hogy jobbágyul kötötték magukat, kiestek a közösség eddigi rendjéből. Valószínűleg az sem volt véletlen, hogy az erőszak talán a legerőteljesebben ekkor éppen Háromszéken jelentkezett. Ebben a három székben ugyanis nem volt olyan előrehaladott a feudalizálódás, mint például Marosszékben, ahol ráadásul meglehetősen sok olyan jobbágytartó is lakott, akik nem voltak székely származásúak. A főkapitány szerint a szabad székelyek azzal fenyegették a nemeseket, hogy „mind feleségestől, mind gyermekestől le vágják, úgy mint ez e jobbágykeresőket. ...Ir felséged az felől, hogy az nemes rendtől az szabad székely háborgattatnék, és némellik szép szóval, némellik az hadakozásnak színe alatt fenytékkel jobbágygyá akarná tenni őket, jószágokat elfoglalván”¹⁰

Ezt az eljobbágyosodást, ami egy roppant sajátos és éppen ezért nehezen értelmezhető és még nehezebben kezelhető folyamat volt, akarta megállítani Bethlen Gábor már 1614-ben, amikor előterjesztette javaslatait az országgyűlésen, amelyek hasonlóak voltak azon törekvésekhez, amit Báthory Gábor uralkodásának a kezdetén láttunk. Eszerint különbséget tett ősjobbágyok és újonnan elkötötték között. A határt a megyesi országgyűlés időpontja jelentette. Azik az országgyűlés előtt lettek jobbágygyá, azokat ősjobbágyoknak tekintette, ám ezt követően megtiltotta azt, hogy bárki elkösse magát azok közül, akiket hadviselésre köteleztek és szabad székelyeknek tartottak. Azt a nemest, aki ilyen embert jobbágyai közé venne, négyszáz forint bírsággal kívánta büntetni. Az ilyen nemessel szemben a székely közösségnek azt is megengedte volna, hogy ősi szokás szerint minden kárpótlás nélkül megdúlhassák, és a hozzá szegődött jobbágyot visszafoglalhatták az országot szolgáló had soraiba. A nemességet arra is akarta kötelezni, hogy minden tíz jobbágyuk után, sőt még „tíznel alább végig valóról is” uraik egy-egy „jó lovas szerszámos embert” adjanak a hadseregbe.¹¹ Noha ezt a tervet Bethlen Gábor a megyesi országgyűlésre készítette, mégsem foglalták bele az országgyűlésről készült emlékiratok szövegébe, mert olyan nagy volt a székely nemesség tiltakozása.¹² A székelységgel kapcsolatosan ekkor csupán újra kimondták a szabad sóhasználatot.¹³ A székely közösséget azonban ekkor még egyáltalán nem tudta

⁹ SZOKI. IV. k. 212–213.

¹⁰ SZOKI. IV. k. 212.

¹¹ TT. 1908, 234.

¹² DEMÉNY 1993, 9–10.

¹³ EOE. VI. k. 422–423.

Bethlen Gábor a maga oldalára állítani. Demény Lajos szerint a társadalmi feszültségek vezettek oda, hogy 1614 nyarán még a háromszékiek zöme egyáltalán nem volt hajlandó Bethlent fejedelemként elismerni.¹⁴ Ezzel az érveléssel azért nem tudunk egyetérteni, mert az általa megnevezett feszültségek Báthory Gábor uralmának a végén is jelen voltak a székely társadalmon belül, mint ahogyan, mint ezt majd a későbbiekben látni fogjuk, valójában az egész fejedelemsége alatt sem múltak el. Sokkal nagyobb a valószínűsége annak, hogy a székelység nagyon mély szimpátiával viseltetett, mondhatni rendre való tekintet nélkül, a korábbi fejedelem, Báthory Gábor iránt. Nyilván inkább ez lehetett az oka a Bethlen ellen fordulásnak, hiszen azt is tudjuk, hogy Bethlen helyett új fejedelemről is akartak gondoskodni, mégpedig Báthory Gábor öccsét, Andrást hívták volna Erdély élére.¹⁵

A hatalmát kemény munkával sikeresen megszilárdító fejedelem az 1615 őszen tartott országgyűlésen érte el azt, hogy a rendektől szabad kezet kapott a székely-kérdésben.¹⁶ Sikerült újra törvénybe foglalni azt, hogy tilos a hatalmaskodás és a székely örökségek erőszakos elfoglalása. Az ilyen hatalmaskodások, erőszak ellen törvényi úton kellett fellépni, az a szabad székely, akin ilyen sérelem esett, a széki törvénykezéshez fordulhatott jogorvoslatért.¹⁷ A későbbiekben mindezek ellenére a szabad székely, akin erőszak történt, csak ritkán fordult a széki bírósághoz, ahol szintén főleg székely nemesek ültek, legalábbis annál ritkábban, mint ahány hatalmaskodás történt.

1615 januárjában, amikor a Kendi István vezette támadás ellen a fejedelemnek szüksége volt az egész székely haderőre,¹⁸ neki is szembesülnie kellett azzal a ko-

¹⁴ DEMÉNY 1993, 11.

¹⁵ EOE. VI. k. 535–537.

¹⁶ EOE. VII. k. 280.: „Jelenti Nagyságod propositiójában kegyelmes urunk, hogy az székelységnek dolgát igen rend és mód nélkül valónak értené lenni, kiket hogy Nagyságod, ideje levén hozzá, jó móddal eligazíthasson, és minden egyenetlenségeket közöttök complanáltasson, és jövőendő szolgáltatására szabadságok szerént mindent jó és bizonyos állapotban hagyjon és rendeljen, kivel ezután is szabadságokban panasz nélkül élhesse-nek, egész országul könyörgünk nagyságodnak, az mint meg is ígérte Nagyságod.”

¹⁷ EOE. VII. k. 285–286.: 1615/29. törvénycikk: „Sok kiváltképpen való hatalmaskodások is közöttünk; némelyek másnak régi örökségét potentia mediante el foglalják; az spoliatus pedig erőtlen lévén az potentiarius ellen maga megoltalmazására és kiűzésére, hogy azért ne praescribáljon és a miatt sokak igazságokban meg ne fogyatkozzanak: végeztük, hogy Nagyságod parancsoljon az tisztviselőknek, a hol effélék találtatnak, az spoliatusnak instantiájára első törvény napján, megbizonyítván, hogy hatalmasul foglalták el és esztendőt nem töltött benne, mox et defacto cum poena maioris potentiae restituáltassék; ha mi igazságát praetendálja hozzá az potentiarius, keresse suis modis. Régi potentiákban pedig és spoliatiókban, kik Mihály vajda bejövetele után történtenek, az ezer hatszázkét esztendőben Medgyesen emanáltatott és azután is conformáltatott articulus tartassék az székelység között.”

¹⁸ SZOKI. IV. k. 195.

rábban már említett sajátossággal, hogy a székelyek a hadba vonulás elől előszere-tettel választották az ideiglenes jobbágyi állapotot. Sőt, minthogy a katonai vezetők szerepe már Bocskai, majd pedig Báthory Gábor fejedelemsége alatt is nagyon megnövekedett, hatalmuk is akkora lett, hogy ezzel többen olyan módon éltek vissza, hogy bizonyos ellenszolgáltatások, szolgálat fejében a kapitányok vagy hadnagykok „kimenthettek” a hadból, azaz felmenthettek a hadra vonulás alól némelyeket. Ezért parancsolta meg, hogy a székely kapitány „senkit hon hagyni ne merészeljen, hanem minden ember, vagy öreg, vagy ifjú, maga személye szerint eljőjön, mert ha fizetésért vagy egyéb úton valakiket adományért, kedvért, barátságért hon hadni tapasztaltatik, kegyelmetek büntetés nélkül nem marad”¹⁹ Sajátos kapcsolatrendszerek, kliensi hálózatok jöttek létre éppen annak következtében, hogy sokak neve után kezdett el éppen ebben az időben megjelenni az összeírásokban az a félmondat, hogy „kapitánya mentette”, ami bizonyos esetekben jelenthette az egy időre vagy véglegesen jobbágyi sorba süllyedést. Bethlen Gábor azt írta erről: „az nemes rendtől az szabad székely háborgattatnék, és némellik szép szóval, némellik az hadakozásnak színe alatt fenytékkal jobbágyá akarná tenni őket, jószágokat elfoglalván”²⁰ A székely főkapitány ezzel szemben azt állította, és az általam megvizsgált peres iratok szerint nem is alaptalanul, hogy sok esetben nem csupán a nemes „foglalja erővel magának a szabad székelyt jobbágyul, hanem a szabad székely erővel köti magát jobbágyul az nemes embernek...a szabad székely a szegénység miatt, főképpen Maros és Udvarhelyszéken annyira jutott, hogy ha nem tartanék ellent benne... mind jobbágyul adná magát”²¹ Természetesen az erős túlzás volt, hogy minden szabad állapotú székely jobbágy akart lenni, ám az kétségkívül igaz, hogy sokan éltek a legalább ideiglenes elkötésekkel a hadak idején. A főkapitány gondolatainak másik része is érdekes, ugyanis ő azt állította, hogy nem is a nemesség, hanem főleg a lófők erőszakoskodtak. Ebben annyi az igazság a peres eljárásokat és a lustra-jegyzékeket vizsgálva, hogy rendszerint (ez alól akadtak kivételek) nem a leggazdagabb nemesek voltak az igazán erőszakosak, hanem azok, akik éppen így és most akartak kiemelkedni és minél több jobbágyot szerezni. A jobbágytartók által birtokolt jobbágyok számarányait vizsgálva²² úgy tűnik, hogy bár a nagyobb jobbágytartók között ott szerepeltek a legjelentősebb régi primori családok is, a növekedés nem náluk, hanem a nem is olyan régen nemessé lettek vagy újonnan megajándékozottak nevei mellett szerepelt.

Mindez éppen azt mutatja, hogy Bethlen Gábor fejedelemségének időszaka a létrejövő székely nemesség kialakulásának fontos periódusa volt, hiszen éppen

¹⁹ SZOKI. IV. k. 195.

²⁰ SZOKI. IV. k. 212.

²¹ SZOKI. IV. k. 214–215.

²² Lásd BALOGH PhD.-értekezés. Kézirat, 2001, 137–139, 150–151, 168–169, 175–176, 184–186, 200–203, 208–209, 230–233.

ekkor erősödtek meg azok a családok, akiknek a nevei később is a nemesség és a főemberek között szerepeltek. Ezek a legtöbben már rendelkeztek nemességgel, de némely esetben ambiciózus lófők is ráléptek az erőszakos jobbágyosítás vagy a földek kisajátításának útjára a kiemelkedés reményében. Mindezek ellenére az 1614-es lustra-jegyzék szerint a nemesek aránya az egész Székelyföldön mindössze 1,94% volt, de például Csík-, Gyergyó- és Kászsorszékben nem érte el az 1%-ot sem. Ennél jóval nagyobb volt a lóval szolgálók vagy lófők aránya, az összszékelység 20,48%-a. Ha pedig a szabad állapotú székelyek arányát nézzük, még ekkor is nagyobb volt az arányuk, mint az egész székelység fele, 53,41%. A jobbágyok közül a legnagyobb volt az ősjobbágyok aránya, tehát azoké, akik a legközelebb állottak a valódi jobbágyokhoz, mintegy 11,55%. A mobilnak tekinthető és friss elkötésnek számító fejekötött kategória aránya a székelység egészéhez viszonyítva nem volt túl magas, mindössze 3,9%.²³

Az alig több mint tíz esztendővel az 1614-es lustra után készült és csak Udvarhelyszékre kiterjedő 1627-es lustra-jegyzék²⁴ összeállításakor ötszáz családot állítottak vissza a szabad székelyek rendjébe, akik az elvégzett vizsgálatok szerint 1614 után lettek jobbágyokká. Sok esetben azt is feljegyezték a neveik mellett, hogy kinek a jobbágyai voltak. Ez a névsor a lustrák adataival összevetve nyújt némi eligazítást arról, hogy kik és hány jobbágyot szerezhettek.²⁵ A feljegyzett nevek szerint Udvarhelyszékben a legtöbb jobbágyot Kaczio Andrástól foglalták vissza, 24-et. Kornis Ferentől 17-et, Bíró Jánostól 14-et, Bíró Györgytől 10-et, Mag Istvántól 6-ot, Sigmond Mártontól 5-öt, Farkas Ferentől 4-et, Szabó Gergelytől 2-t, Gál Pétertől, Miklós Mártontól és Rádai Páltól 1-1-et. Az összkép azonban így nem pontos. Az 1627-es lustrában szereplő első 15 jobbágytartó között ugyanis nem szerepel mindenki az itt felsoroltak közül. Megtalálható Kornis Ferenc neve, aki 1627-ben az összeírás szerint a legtöbb jobbágyot bírta, szám szerint 197-et. Rajta kívül Petky Jánosné neve, akitől egyetlen jobbágyot foglaltak vissza és 39 jobbágyot birtokolt ekkor, Farkas Ferencé, akitől 4 jobbágyot foglaltak vissza, ám összesen 6 szerepel a neve mellett, valamint Bíró János és Bíró György neve. A lustra szerint mindketten 5-5 jobbágyot bírtak, és a tőlük visszafoglaltak száma Bíró János esetében 14, Bíró György esetében pedig 10 volt. A többiek nevei nem is szerepelnek a jelentősebb jobbágytartók között, jóllehet ebbe belefoglaltuk a 4-5 jobbágygal bírókat is.

Hogyha hitelt adhatunk az imént említett források számadatainak, legalább némileg, akkor valóban úgy tűnik, hogy a legerőszakosabb jobbágyosítók azok voltak ekkoriban, akik kevés jobbágygal rendelkeztek. Nem véletlenül írhatta a

²³ Erről bővebben: BALOGH 1995, 77–79.; valamint IMREH–PATAKI 1979, 172.

²⁴ Kolozsvári Nemzeti Levéltár, Székely Láda, Nr. 50.

²⁵ Mivel a lustra feljegyzései nem teljeseek, ezek az adatok csak hozzávetőlegesek és inkább eligazító jellegűek.

székely főkapitány egyik, a fejedelemnek küldött válaszában a következőket: „Oly lófejet is találok, hogy nálamnál több jobbágya vagyon székely, és nincs avagy igen kevés vagyon lófő, az ki magának jobbágyot nem szerzett Mihály vajda idejétől fogva... Az mostani szabad székelyből lött nemes pedig miért gyűlöli s miért vádolja felséged előtt az ő s nemes ember gyermekét! azért, hogy annak jobbágyát és jószágát birja, és annak zsírjával hízdók...”²⁶ Igaza lehetett a székely főkapitánynak abban, hogy a nemességgel szembeni megmozdulásokat, megdúlásokat általában gazdagabb lófők vagy éppen olyan nemesek vezették, akik maguk is a levél által „ős nemes”-nek tituláltak helyébe akartak kerülni.

Bár a jobbágyok száma Bethlen Gábor uralma alatt nem nőtt a szabadok száma fölé, Bethlen mégis aggasztónak találta az eljobbágyosodás folyamatát, amely újra azzal fenyegethetett, hogy sem a hadjárataiban katonaként, sem pedig adófizetőként nem veheti számba a magukat elkötött egykor szabad állapotú székelyeket. Ezért, mint arra már korábban utaltunk, azzal próbálkozott, hogy a székely jobbágyokat megadóztassa. Már az 1616-os segesvári országgyűléssel kimondatta, hogy a portai költségekre a szabadból jobbágyá lett székelyek is fizessenek,²⁷ de ezt nem sikerült beszédni,²⁸ mert a legtöbben hadfelkelésük miatt az adó alóli felmentésüket kérték, úgyhogy a következő évben erről az adóról már nem is szavazott az országgyűlés. 1618 őszén Bethlen újra megpróbálkozott a jobbágyság megadóztatásával, és bár mindezt nem rögzítették törvényben, Bethlen szerint az adóról szóló megegyezést a székely nemesség követei is elfogadták.²⁹ A megegyezés ellenére az adót ismét nem sikerült behajtani. Az 1619 májusában tartott országgyűlésen a 17. törvénycikk már foglalkozott „a székelység között való jobbágyságnak csinálása” kérdésével,³⁰ elrendelte, hogy az 1614-es medgyesi országgyűlés óta jobbágyá lettek foglalták vissza uraiktól, és ha valaki jobbágyul kötni merészelne szabad székelyt, akkor 400 forint birságra büntessék meg. A rendelkezés azonban nem hozhatta meg mindenben a várt eredményt, mert nem sikerült megfékezni a jobbágyosodást. Ezért 1620 áprilisában az országgyűlésen már felvetődött a székely jobbágyoktól beszédendő adó kérdése, eszerint mindenki, aki jobbágyságra adta magát, évente legalább egyszer kapuszám szerint megrovassék és a portai adóba fizessen.³¹ Ez megint nem járt eredménnyel, mert az 1621. szeptemberi or-

²⁶ SZOKI. IV. k. 213–214.

²⁷ EOE. VII. k. 388.

²⁸ SZÁDECZKY-KARDOSS 1927, 248.

²⁹ TT. 1908, 234–235.: a székely nemesek a fejedelem szerint megígérték, hogy a portai adóba „minden ekétől egy forintot, fél ekétől 120 pénzt, marhátnan embertől 20 pénzt adnak... a jószágos fő és jószágatlan egyházi nemes emberek, lófejek, veres darabantok, szabad székelyek, és eleitől fogva zászlók alól csinált s elfoglalt jobbágyok”.

³⁰ EOE. VII. k. 517.

³¹ EOE. VII. 541.

szágyúlésen a terhek csökkentését kérték a székelyek Bethlentől.³² A harmincéves háború során a fejedelem által foglalkoztatott zsoldosereg meglehetősen sok pénzt emésztett fel, ezért mindenképpen szükségesnek látszott a székelység valamilyen módon történő hasznosítása. Öcsének írt levelében a székelyekről szólva állapította meg, hogy „Az székelység minemű subterfugiumokat keressen az közönséges tereh viselésben, jól látom, kin bosszúsággal csudálkozom édes öcsém uram”³³ Mivel Bethlen seregében nagy számban voltak székely lófők és darabontok, azaz éppen azok, akik a legjobban ragaszkodtak a székely közösség megtartásához, a fejedelem elsősorban a sem katonai szolgálatot nem teljesítő, sem adózni nem kötelezett székely jobbágyokat kívánta megadóztatni.³⁴ Az 1622 szeptemberében megnyílt beszercei országgyűlésen a fejedelmi előterjesztés gerincét ez a kérdés adta.³⁵ Javaslat a portaszám szerinti adó bevezetése volt a székelyföldi jobbágyok között is, emellett azt is kimondta, hogy a nemesek mentsék fel azokat a jobbágyokat, akik kölcsönért kötötték el magukat, hogyha azok megfizették a kölcsön összegét.³⁶ A fejedelem a megadóztatandók közül kivette azokat, akik úgynevezett ősjobbágyok voltak, és azt is meghatározta, hogy ő kiket tekintett ősjobbágyoknak: „az kik Mihály vajda bėjövele előtt ősjobbágyoknak tartattanak és azoknak hívattattanak”³⁷ Bethlen Gábor az országgyűlés után a saját tisztviselőivel íratta össze a székelységet, már az új kategóriák szerint.³⁸ Mivel ez az összeírás döntött afelől, hogy kik viseljék az adóterheket, és ezt éppen azokra róta ki, akik valakinek a szolgálatában állottak, ezért az összeírás ellen az 1623. júliusi országgyűlésen a

³² EOE. VII. k. 560.

³³ TT. 1908, 230.

³⁴ Uo.: „semmi sem lehetett nagyobb hamisság annál, mint a jobbágyok közöttök minden tereh viseléstől immunis legyen, holott azok is az földek sorját, a kin laknak, egyenlőképpen veszik, nem kíván jót az nemesség magának, s nagy hamissággal, mert elkeseredik és nekik bósul az szolgáló nép közöttök s egyszer mind le arabolják őket, mert lehetetlen dolog, hogy minden terhet ezek supportáljanak...Meglássák azért nemes uraim, mit cselekednek, mert ha élék és bemehetek egy gyűlésre, meglátják, hogy kivesszem és felmentem az szegény lófőséget és veres darabontságot az sokféle iga alól, s az jobbágyoságot vetem az ország consensusából az adózás alá, mert az az igazság csak heába, az elől el nem mehetnek.”

³⁵ EOE. VIII. 104–105.

³⁶ Bethlen Gábor megfogalmazta azt is, hogy valójában mi volt a célja ezekkel a javaslatokkal: „két dolog ha eligazodik az igazság szerint, ez két jó fő ki belőle, hogy ennek utána nem oly könnyen adja magát az rossza is jobbágyoságra (mert az olyanokat méltán rossznak mondhatjuk, kik az hazájának való szolgálat előtt magok szabadságát ultra leteszik és jobbágyokká lesznek örömben), látván, hogy az jobbágyoságban nem élhet szintén oly könnyen, mint ők elgondolták volt és így megszorodik az szolgáló rend közöttök” = EOE. VIII. k. 106.

³⁷ EOE. VIII. k. 114.

³⁸ SZÁDE CZKY-KARDOSS 1927, 250–251.

székelyek főleg jobbágytartó követei tiltakoztak, ám az országgyűlés nem foglalkozott a panaszukkal.³⁹ Bár Szádeczky szerint a székelyföldi jobbágyoktól az adót a későbbiekben sem sikerült maradéktalanul behajtani, sőt az adózás kapcsán 1620-tól inkább olyan adózó székelyekről beszéltek, akik a vármegyei területeken is rendelkeztek jószággal,⁴⁰ Demény Lajos szerint az összeírásnak annyi haszna a későbbiekben mindenképpen volt, hogy sokan éppen az összeírásban elfoglalt helyükre hivatkoztak akkor, amikor a falutól a nyílföldért pereltek, vagy amikor valamely nemes hatalmaskodása miatt ment a bíró elé.⁴¹

Bethlen Gábornak ez a rendelkezése arra a közösségi gondolkodásra épített, ami a székely társadalom többségére még az eljobbágyosodás idején is jellemző volt.⁴² A katonai tudatot erősítette bennük azáltal, hogy tisztviselői újra a szabadok közé soroltak sokakat.⁴³ Ezt az összeírást felhasználva maga a fejedelem is igyekezett megoltalmazni olyanokat, akiket a nemesek jobbágyi szolgálatra akartak kötelezni erőszakkal, például Gáspár János marosszéki kapitány ilyen eljárásával helyezkedett szembe 1625-ben.⁴⁴ Székelykeresztúr lakói is arra hivatkoztak egy alkalommal, hogy közülük két embernél többet, akik Geréb András jobbágyai voltak, „adóra nem írtak”, azaz nem voltak senkivel szemben függő helyzetben.⁴⁵ Az összeírás eredményeit Bethlen Gábor is úgy igyekezett felhasználni, mint azt Báthory Gábor is tette, azaz tisztviselői által néhányakat visszafoglaltatott a jobbágytartóktól a hadi szolgálat számára. Ez történt például a meglehetősen erőszakosan jobbágyosító Ugron Pál esetében is, akinek a szolgálatából arra hivatkozva vették

³⁹ EOE. VIII. k. 541.

⁴⁰ SZÁDECZKY-KARDOSS 1927, 251., EOE. VIII. k. 318, 493, 495.

⁴¹ KNLT, Udvarhelyszék. Protokollumok/1624. 12., 41.: 1624-ben Udvarhelyszéken, az Ócfalván lakó Gáspár Jakab veres darabont Bíró János falusbíró perelte azért, hogy neki a falu nyilából nyílföldet adjanak, mondván, hogy „az comissarius urak engemet is urunk eő felsége zamara zazlo ala assignaltak, more aliorum, en annak előtte iobagi állapotban voltam s nilam nem volt, most immar megh keuanom ugymint egy veres drabantot az my illet mint en rendemet. Ennek előtte megh kertem volt s nem attak meg, s ezert kellett citalnom az Inctusokat, mert en urunknak eő felsegenek szolgálok mint en rendemen ualo veres drabant, mostan is odafel voltam eő felsege hadaban.” Ugyanekkor Bikafalván lakó Birtalan András Bögözi András miklósfalvi nemes ellen pereskedett, mert elfoglalta a bikafalvi örökségét: „mint hogy az commissariusok immar engemet is az Urunk eő felsege szazlaia ala assignaltak, arrol kel ennekem is szolgálnom, az atiamtul marat hazrul, eöreöksegreől, mert ennekem az kívül nicz sohult semmi eöreöksegem.”

⁴² KELEMEN 1913, 9–10. A már idézett vargyasi Dániel Mihály 1606 június 6-án írta Petky János udvarhelyszéki kapitánynak a találó sorokat: „Az jobbágytság felől vagyon uram nagy gondom az szegény nemes emberekkel. Sok azt mondja most is, inkább kész hogy levágyják, hogy mint jobbágyá legyen.”

⁴³ KELEMEN 1913, 31, 53–54.

⁴⁴ MNLT., Marosvásárhely város levéltára. Politikai akták 168/B.

⁴⁵ SZOKI. IV. k. 230.

ki Kányádon lakó Tompa Pál nevű jobbágyát, mert őt már a megyesi gyűlés után tette jobbágyá.⁴⁶

Az 1622-es országgyűlés majd az azt követő összeírás valamint a jobbágyvisszafoglalások következtében az 1627-ben elkészített udvarhelyszéki összeírás adatai szerint a nemesek száma megkétszereződött, csakúgy, mint a lófőké és a gyalogoké. A jobbágyok száma a korábbi kétharmadára csökkent. Ez a növekedés azonban valószínűleg nem magyarázható csupán a rekuperációkkal, hiszen azt nem is minden esetben végezték el és nem is olyan szisztematikusan, mint a Báthory Gábor uralkodása kezdetén. Valószínűleg az is elégtelen indok a szabad lakosság, különösképpen pedig a nemesség megkétszereződésére, hogy 1622 után kevésbé kívántak jobbágyok lenni, mint az megelőzően. Mindezek mellett jelen volt Bethlen Gábor székelypolitikájának a másik oldala is, amelynek értelmében, noha egyfelől határozottan megtartani igyekezett a székely katonaelemet és gyakran a székely nemesekkel is szembeállva megakadályozni az erőszakos eljobbágyosítást, a nevéhez számos adomány köthető, amelyeket a székely nemesek számára adott ki, és gyakran nemesített székelyeket armálissal is. A Királyi Könyvekben összesen 44 nemesítése és nagy számú adománya található, mint azt a későbbiekben külön fejezet tárgyalja. Egyéb adományai is jelentősek voltak, főképpen azért, mert a jobbágyosodást határozottan ellenző politikája ellenére maga is adományozott jobbágyokat híveinek. 1615-ben két ízben is olyan tárgyú oklevelet adott a zágoni Jankó Péternek, amelyben ősjobbágyát bírni engedte.⁴⁷ Egy év múlva ugyanennek a zágoni Jankó családnak, ezúttal azonban Jankó Boldizsárnak, Péchy Simon kancellár pohárnokának adott kiváltságot, amelyben jobbágyul engedett neki egy korábban szabad székelyt, szegény ember volt, és sem a zászlók alatt nem szolgált, sem mások jobbágya nem volt.⁴⁸ Két év múlva újra csak ugyanez a Jankó Boldizsár juthatott Bethlen Gábor adománylevele megerősítése által három olyan jobbágytelek birtokába, amelyeket Péchy Simon adott neki.⁴⁹ 1621-ben két lécfalvi jobbágyot adományozott Gyárfás Pálnak.⁵⁰ Aranyosszék több falujában azokat az embereket, akik az 1618-as moldvai hadjáratra elégtelenül szerelték fel magukat, akár szabadok, akár lófők, akár darabontok voltak, Székely Mózesnek adományozta.⁵¹ Szádeczky szerint alig volt olyan előkelő székely család, amely tőle adományban ne részesült volna.⁵² Geréb Andrásnak 1625 augusztusában adott új adománylevelet összes birtokaira, többek között Fiafalvára is, ahol Geréb András a leromlott

⁴⁶ SZOKI. IV. k. 223.

⁴⁷ SZOKI. VI. k. 43–45.

⁴⁸ SZOKI. VI. k. 50.

⁴⁹ SZOKI. VI. k. 53–54.

⁵⁰ SZOKI. VI. k. 59–60.

⁵¹ CONNERT 1906, 168.

⁵² SZÁDECZKY-KARDOSS 1927, 179.

udvarházat erősítette.⁵³ A Geréb András magvaszakadtával Fiatfalvát az udvarházzal adományozta Székely Mózesnek Marosújvár várával és városával, tizenegy faluval és három birtokrésszel.⁵⁴ Péchy Simon 1615-ben Balázsfalva birtokát kapta meg a hozzá tartozó falvakkal, két év múlva pedig Radnóth várát és uradalmát, amely Kendi István hűtlensége miatt szállt a fejedeleme⁵⁵ Mikó Ferenc, Bethlen egyik legközelebb tanácsosa Csíkszereda mellett Zsögödöt kapta meg, valamint Donáth Péter részjóságát Csík-Vacsárcsin.⁵⁶ Jelentős adományokban részesült továbbá Tholdalagi Mihály, Borsos Tamás, dersi Petky Ferenc, ábránfalvi Ugron Pál, Balassy Ferenc, Alárd Farkas, Dániel Mihály, bögözi Farkas Ferenc valamint a Lázár család is. A nemesítések okai a legtöbb esetben katonai szolgálatok voltak, mint például nagyborosnyai Bede Tamás kérvényéből kiderül, aki 1619-ben folyamodott címeres nemeslevélért. Bede Tamás lófő volt, sőt mint a kérvénye aláírója, Béldi Kelemen megjegyezte a kérvény alatt, „Régi lófő ember”,⁵⁷ ami világosan mutatja, hogy az 1562-es rendezéssel szemben valójában nem tekintették nemesnek a lófő rendbe tartozókat. Székely Balázs és Bálint is, akik Tholdalagi Mihály szolgálói voltak, azért adományozott címet és nemességet, mert a hadban vitézkedett Székely Balázs.⁵⁸ Egy másik lófő, a martonosi Nagy Gergely azért nyert nemesi címet, mert a csatában uzoni Béldi Kelemennek, Háromszék főkapitányának az életét megmentette.⁵⁹ Kadicsfalvi Török Gáspár, aki a székely gyalogok hadnagya volt, szintén címeres nemeslevelet kapott, noha az oklevél tanúsága szerint már az 1614-es lustrában is nemesként szerepelt a neve, és emellett a fejedelem Török Gáspár Kadicsfalván lévő nemesi udvarházára és malmára is adományt adott.⁶⁰ 1628 júliusában udvari kancelláriájának esküdt írnokát, homoród-almási Kovács Pétert és általa apját, Kovács Andrást és testvérét nemesítette és címet is adományozott. Az illető korábban szabad állapotú volt illetve jobbágyként szolgált.⁶¹ 1619 augusztusában testőrsége főkapitánya, fiatfalvi Geréb András két darabont zászlóaljának adományozta Torda városának a felső részét.⁶² A nemesítő levelek egy másik sajátosságról is tanúskodnak, mégpedig a székely társadalmon belüli viszonyrendszerekről. A megnesímített lófők illetve szabadok nagy része ugyanis Bethlen Gábor valamelyik székely tisztviselőjének a szolgálatában állott. Mind a nemesi címet, mind pedig a hadból való felmentést elsősorban a kapitányok, kato-

⁵³ MOL F 1 14. (XII.) k. 44–45. f. GYULAI (szerk.) 2003, 13. 67. sz.

⁵⁴ JAKAB–SZÁDECZKY–KARDOSS 1901, 341–343.

⁵⁵ JAKAB–SZÁDECZKY–KARDOSS 1901, 337.

⁵⁶ LibReg. XIV. k. 50. f.

⁵⁷ SZOKI. VI. k. 55.

⁵⁸ SZOKI. VI. k. 70.

⁵⁹ SZOKI. VI. k. 105–109.

⁶⁰ JAKAB–SZÁDECZKY–KARDOSS 1901, 339.

⁶¹ MOL F 1 19. (XVI.) k. 74–76. ff. GYULAI (szerk.) 2003, 16. 92/a. sz.

⁶² KÖVÁRY 1863, IV. k. 229.

nai vagy egyéb feljebbvalók jóindulatából nyerhették el mind a lófők, mind a székely szabadok. A székely közösség közösségi érdekei mellett, amik még ekkor is nagyon erőteljesen hatottak az emberek tudatában, jelen volt egy másik viszonyrendszer is. Sokan kerültek valamilyen természetű függő helyzetbe a székely főemberektől, és ezek a kliensi kapcsolatok időnként átalakulhattak nemes-jobbágy viszonyná is, ám ez nem volt szükségszerű, hiszen ura segítségével ennek az ellenkezőjét is elérhette az illető, tehát nemesi címet is szerezhette. Így fokozatosan alakult ki és éppen ezekben az években egy már körvonalazódó nemesi társadalom, amelynek egyelőre két, egymástól megkülönböztethető rétege látszik, ám ez a megkülönböztetés nem jelentette azt, hogy a két réteg között nem volt átjárás. Az egyik réteg azoké, akik javarészt régi primori családok leszármazottai voltak, már a középkorból is rendelkeztek birtokadományokkal, mint a Mikó, Mikes, Apor vagy Lázár családok többek között. Őket a vármegyei nemességgel egyenrangúaknak tekintették, és ezek a családok adták a legtöbb erdélyi országos tisztviselőt is, akik a Székelyföldről származtak. A másik réteget azok alkották, akik vagy elszegényedett primori családok utódai voltak, vagy pedig a lófői, esetleg a gyalog puskás rendből emelkedtek fel, főképpen a háborúban mutatott vitézségük révén, a nemesek közé. Az ő nemesleveleik azonban az armálisok voltak, azaz címet, nemességet és jószágaik exemptióját tartalmzták, de nem jártak birtokadománnyal vagy jószágok adományozásával. A megnevezésük ebből fakadóan egyházi nemesség⁶³ volt. Ennek a rétegnek a családjai gyakran cserélődtek, sokszor még egyetlen generáción belül sem sikerült megőrizni a nemesség közé sorolást, hanem visszasüllyedtek a lófők közé. Elszegényedés vagy halálesetek miatt azonban a valódi nemesek közül is ki lehetett kerülni, sőt éppen Bethlen Gábor fejedelemségének az időszaka alatt tűntek fel olyan családok, mint a Dersi vagy az Ugron, akik ebben az időben tettek szert olyan vagyonra, olyan nagy számú jobbágyra és olyan jelentős befolyásra, hogy a legnagyobbak közé emelkedhettek. Ilyen volt Marosszéken Dersi János, Kun János és Ozdi Gergely, Kornis Ferenc, Balassi Ferenc, Geréb András, Péchi Simon, Ugron Pál és Bögözi András, Háromszéken a Toldalagiak, a Basa család, Matis János, Csíkban elsősorban Béli Kelemen. Bár még a felsoroltak közül is nagyon hamar tűnhetnek el családok például a család kihalása révén, az 1634–1635-ben készített lustra-jegyzék⁶⁴ számarányai közelítőleg megegyeztek az

⁶³ SZÁDECZKY-KARDOSS 1927, 222.: A kor szelleme kedvezett a rangemelkedési törekvéseknek s a magasabb rendek egyre népesebbek lettek, az alacsonyabb osztályok megkevesbedtek. A nemesség is több osztályra tagozódott. A régi székely ősnemesek közé királyi joggal lekötött új, adományos nemesség került s ezek mellé idők folyamán jószágadományozás nélküli címeres nemesek (armalisták)...A XVIII. század elején az összeírásokban már megkülönböztették a főrendek (a nagybirtokú főnemesek), a nemesség (kisbirtokú jobbágyos nemesek), és „egyházi nemesek” (jobbágytalan, egy házzal rendelkező) csoportját.

⁶⁴ MOL. F. 136. III. k. 58. sz.

1627-ben regisztrált arányokkal,⁶⁵ igaz, hogy az 1634–1635-ben készített lustrába, mivel valóban lustrának, azaz katonai célú összeírásnak szánták, nem írták össze a székely jobbágyokat. A későbbi idők, a 18. és 19. századi összeírások arányait is megvizsgáló Imreh István szerint „a Bethlen Gábor országlásától számított egy és fél évszázadban megszilárdult és nagyjából-egészből ugyanakkora maradt a szabadrendi székelyek közössége”⁶⁶

A székely nemesség speciális csoportját képezték a városlakó nemesek. Velük kapcsolatban 1619-ben rendelkezett úgy Bethlen Gábor, hogy a városban lakó és sem annak terheiben, sem a többi nemessel együtt a hadviselésben részt venni nem akaró városi nemeseket kötelezze Udvarhelyszék főkapitánya a város terheinek viselésére.⁶⁷ 1620-ban Bethlen István Erdély helytartójaként azt az oklevelet adta ki az udvarhelyszéki fő- és alkapitányoknak valamint királybíróknak, hogy mivel az udvarhelyszékieknek kiváltságuk van a fejedelemtől arra vonatkozóan, hogy a nemesség közöttük a közös teherviselésre köteles, ezért a nevezett tisztek a város lakosságát a nemességgel szemben oltalmazzák meg.⁶⁸ Ugyanezt az oklevelet a fejedelem újra kiadta 1623-ban kétszer,⁶⁹ majd pedig 1624-ben is.⁷⁰ Mindez azt mutatja, hogy a városlakó nemesség a fejedelmi utasítás ellenére ragaszkodott adómentességéhez, és nem volt hajlandó részt vállalni ebben a másik közösségi rendben, a városiban sem. Viszont mivel a városba költözés folytán a nemes székely gyakran felhagyott a katonai szolgálattal is, Bethlen elsősorban a taxát fizető várost és a közösségi szabályokat védelmezte velük szemben.⁷¹ Ezzel ellentétes folyamat is zajlott a városban, amiről egy 1622-ben Sepsiszentgyörgynek adományozott kiváltságlevél beszélt, mégpedig hogy „az városnak elei nemcsak nobilitáltak magokat, de még házokat is eximálták”,⁷² vagyis a városi polgárok, csakúgy, mint a vármegyékben, szintén a nemesség megszerzésére törekedtek, noha mint közösség erélyesen felléptek a leválókkal szemben. Bethlen Gábor a székely városok mellett, amelyeknek számos kiváltságot adott,⁷³ a székely közösségek más formáit, például a falvakat is kiváltságolta, csakúgy, mint korábban azt

⁶⁵ 1627-ben a nemesek aránya 2%-os volt, a lófőké 34%, a jobbágyoké pedig 20%.

⁶⁶ IMREH-PATAKI 1992, 42.

⁶⁷ SZOKI. IV. k. 202–203.

⁶⁸ SZOKI. IV. k. 210–211.

⁶⁹ SZOKI. IV. k. 220–225.

⁷⁰ SZOKI. IV. k. 226–227.

⁷¹ Számos városoknak adott kiváltságában igyekezett Bethlen Gábor kivenni a székely mezővárosokat a széki bíraskodás alól, ezzel is nagyobb városi önállósághoz juttatva a szék közösségének leválásellenes politikájával szemben. Így járt el 1625-ben is, amikor Háromszék több városának is adott ilyen tartalmú privilégiumot. In: SZOKI. 1934, 360–361.

⁷² SZOKI. IV. k. 218.

⁷³ Erről lásd BALOGH 1994, 27–32.

Báthory Gábor tette.⁷⁴

A különböző falvaknak vagy városoknak adott különleges kiváltságok ellenére a székely közösség legalapvetőbb identitása a katonai közösséghez való tartozás volt, ez pedig a faluközösségek szintjén öltött testet a 17. században. Bár nem viselték el azokat, aki le akartak válni erről a közösségről, azt sem fogadták el, ha valaki „idegen”, például felszabadított jobbágy teljes közösségi jogot jelentő földet kért magának a falu földjéből. Mivel pedig a Bethlen Gábor által elrendelt rekuperálások leginkább a közelmúltban jobbágyot szerzettekét érintették súlyosan, ezért az eddig a közösségi jogokért küzdő szegényebb nemesek és lófők egyként tiltakoztak a rekuperálások ellen már 1623-ban. Ez látható abból a Háromszék közössége által készített követutasításból is, amelyet 1623 áprilisában fogalmaztak meg a gyulafehérvári országgyűlésre küldött követek számára:⁷⁵ „Ezelőtt ilyen szabadságunk volt, hogy nemes ember fogyatkozott lófű embertől és veres darabantól puszta helyet megvehetett, melyre ősjobbágyát rá szállíthatta, most az olyanok connumeráltak. Vicissim az lófű ember és drabant is vehetett fogyatkozott nemes embertől. Kegyelmetek ő felségét találja meg, hogy az szabadság maradjon meg köztünk s afféle connumeratio szálljon le...Vadnak köztünk idegen nemzetségből aquirált jobbágyok is, úgy mint szász, oláh és Magyarországból hozott és városokból szállott, kiket az nemes ember, vagy lófű ember pénzen vött, vagy östől maradt helyre szállított; mostan azok is recuperáltak, kiknek semmi örökségek köztünk nem volt, s nincsen mostan is, supplicandum est, hogy afféle idegen nemzetbeli jobbágy maradjon kezénél az nemes embernek és lófűnek, ne is connumeráltassék. Városokból is szállottanak nemes ember földre szükségek miatt, kik recuperáltak az nemes ember kezéből, sok el is bujdosott ezután. Akiket pedig östől maradt helyekre szállítottanak székelyt, azokat is connumeráltak. Supplicandum hogy ő felsége azokat is condonálja...” A követi utasítás további részeiben pontról pontra felsorolták sérelmeiket, amelyben szerepelt többek között, hogy némelyek már a medgyesi gyűlés előtt is uraik birtokában voltak, némelyek ötven-hatvan esztendeje, és mégis rekuperáltak őket. A panaszok között szerepelt

⁷⁴ VOFKORI 1999, 16–17: 1622 szeptemberében Bethlen Gábor Zetelaka és Oroszhegy falvak lakosait minden rovatal, adó, segély és kamarai nyereség, úgyszintén minden hadi szemle s rendes és rendkívüli hadi szolgálatok alól kivette s mentesítette oly feltétellel, hogy a fejedelem és fejedelmi utódai számára évenként 100 000 zszindelyt szállítsanak Fejérvárra. A mentesítés mellett még további engedményeket is kaptak a falvak lakosai, például kivette őket a fejedelem a széki kapitány és voltaképpen a szék, a közösség hatásköréből. Emellett kimondta azt is, hogy senki magát közülük jobbágyul nem kötheti, a földjére jobbágyot nem telepíthet, ha valai mégis ezt tenné, azt el kell fogni, és ha megszökne, ingóságait a közösség számára kell lefoglalni. A szék sokszor próbálta maga alá vonni Zetelakát, de a lakosai igyekeztek megvédeni a privilégium által biztosított jogikat.

⁷⁵ SZOKI. VI. k. 70–75.

az is, hogy sok örökre vagy zálogban adott birtokot rekuperáltak Bethlen tisztjei. Az érdekes az, hogy a kérvényben nem csak az örökre megszerzett de a zálogban náluk lévő birtokokat is vissza akarták követelni. Ugyanígy azt a jobbágyot is visszakérték, akik azért kötötte el magát, mert egy lófőnek vagy nemesnek a jobbágyát megölte.

Mindemellett a panaszok között azt is felsorolták, hogy az összeírók sok korábbi lófőt elégtelen felszerelésük miatt csupán a darabontok közé sorolták be. Azt kérték ezért, hogy a fejedelem tartsa meg őket „régii szabadságokban”, azaz engedje a lófők között összeírni őket. Úgy tűnik ez alapján, hogy jelentős volt a különbség a lófőség és a darabontság között. A panaszlevél azonban elsősorban a nemesség kérvénye volt, illetve mindazoké, akik éppen Báthory Gábor idejétől kezdődően, főképpen pedig Bethlen Gábor fejedelemsége alatt megindultak felfelé, vagy legalább a nemesi társadalomban való megkapaszkodás útján. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy milyen nagy birtokkal rendelkeztek és hány jobbágyot tartottak. A különböző székeket tekintve a legtöbb jobbágyot tartók jobbágyainak száma nagyban különböző volt, még ugyanazon esztendő tekintve is. Így kimagasló a jobbágyok száma Udvarhelyszék nemesei esetében. A legtöbb jobbágyot uraló Kornis Ferenc 252 jobbágya háromszor több, mint a legnagyobb marosszéki jobbágytartó, Dersi János jobbágyainak száma és csaknem kétszerese Basa Péter jobbágyai számának, aki Háromszéken számított a legnagyobb jobbágytartónak 1614-ben. A legkisebb lélekszámmal rendelkező és ezért nehezen hasonlítható Csíkszék esetében Lázár János birtokolta 1614-ben a legtöbb jobbágyot, szám szerint 54-et. Ez a szám alig kevesebb, mint Dersi János jobbágyainak száma Marosszéken, de legalábbis ugyanannyi, mint a Marosszéken a sorrendben negyedik Kornis Ferenc jobbágyainak a száma. Ugyanakkor a már említett marosszéki Dersi János a 76 jobbágyával csak az ötödik helyen állna Udvarhelyszéken, és a harmadikon Háromszéken. Néhány nemes esetében azt láthatjuk, hogy több székben is jobbágytartóként szerepel. Így Kornis Ferenc, akinek 252 udvarhelyszéki jobbágya mellett Marosszéken is feljegyeztek 54 jobbágyát, Béli Kelemen, aki 38 csíki jobbágya mellett 1614-ben még 44 háromszéki jobbágyot birtokolt, Komáromi István, aki 20 marosszéki és 28 csíki jobbágy ura volt ugyanakkor. Az egyes jobbágytartók által uralt jobbágyok számait tekintve úgy tűnhet, mintha a központi Udvarhelyszék indult volna el a legerőteljesebben a feudalizálódás útján. Az összes nemes és jobbágy számát, különösen a számarányait figyelembe véve azonban⁷⁶ úgy tűnik, hogy a legtöbb nemest Háromszéken, méghozzá Sepsiszéken írták össze (126 fő), a legtöbb jobbágyot pedig Udvarhelyszéken (1772 fő, 35,53%). Ugyan-

⁷⁶ Az arányszámokat feldolgozta Imreh István és Pataki József: IMREH-PATAKI 1979, 162–163.

akkor a szabadok aránya mindenhol meghaladta az 50%-ot,⁷⁷ kivéve Marosszékot, ahol mindössze 42,34% volt. Marosszéken a nemesek viszonylag alacsony és a jobbágyok viszonylag magas száma ellenére is, mint láthattuk, nem kimagasló a nemesek által uralt jobbágyok száma. Ez arra enged következtetni, ami a lustrák vizsgálata alapján számszerűen igazolható is, hogy Marosszéken feltűnően nagy számban rendelkeztek a lófők is egy-egy jobbággal, sőt a primorok körében is inkább az egy-két jobbágy tartása tekinthető általánosnak. Ha végignézzük a primorok-jobbágytartók neveit, azt állapíthatjuk meg, hogy közülük kevesen töltöttek be jelentősebb tisztségeket a székelységen belül vagy a fejedelemségben. Az első tíz jobbágytartó között két olyan név is szerepel, akiknek családjai nem elsősorban Marosszéken belül voltak birtokosok, ez a Lázár és a Kornis család. Azok a primorok, akik Bethlen Gábor fejedelemségének ideje alatt jelentős pozíciókban voltak, a többi székéből kerültek ki.⁷⁸ Amennyiben a Bethlen Gábor fejedelemsége alatt készült lustrákat összevetjük, akkor jól látható, hogy bizonyos jobbágytartók esetében a jobbágyok számát tekintve jelentős volt a változás. Így például Kornis Ferenc Udvarhelyszéken összeírt jobbágyainak a száma 1614 és 1627 között félszázzal növekedett, és ennél is jelentősebb a növekedés a Béli Kelemen jobbágyai esetében Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékben. Itt ugyanis csupán öt év leforgása alatt nőtt a számuk 38-ról 104-re, több, mint a kétszeresére. Majdnem ugyanilyen nagy mértékű növekedés látható, igaz, 1614 és 1627 között az Ugron Pál esetében Udvarhelyszéken, aki 1614-ben még csak 58 jobbággal rendelkezett, 1627-ben pedig már 101-gyel. Kisebb növekedés mutatkozik az udvarhelyszéki Péchi Simon jobbágyainak számában, (1614-ben 57 fő, 1627-ben 68 fő), az ugyancsak udvarhelyszéki Dániel Mihálynál (1614: 53 jobbágy, 1627: 89 jobbágy), valamint a csíki Hadnagy András esetében (1614: 15 fő, 1619: 33 fő). Bizonyos esetekben nagyjából ugyanazokat a számokat találjuk. Ilyen Udvarhelyszéken Geréb András, 1614-ben 108, 1627-ben 110 jobbággal és Bögözi András, 1614-ben 40, 1627-ben pedig 37 jobbággal. Több alkalommal viszont csökkenés figyelhető meg. Balassy Ferencnek Udvarhelyszéken például 1614-ben még 180 jobbágyát számolták össze, míg 1627-ben már csak 125-öt. Petki Jánosné esetében ugyan ez a változás nem olyan jelentős, mégis egyértelmű a csökkenés. (1614: 100 jobbágy, 1627:

⁷⁷ Udvarhelyszék: 51,66%, Csík-Gyergyó-Kászsónszék: 53,31%, Háromszék: 57,47%. A szabadok aránya ugyanakkor Csíkszékben 57,10%, Gyergyószékben 60,64%, Kászsónszékben 65,36%, Sepsiszékben 64,43%, Kézdiszékben 57,27%, Orbaiszékben pedig csupán 45,55%.

⁷⁸ A 17. század végén, 18. század elején bárói, grófi címet szerzők jól mutatják azt, hogy melyik család játszott jelentős szerepet a század folyamán. Az elsők között lett báró Kornis Gáspár, aki, noha a család nem volt székely eredetű, ekkorra a legnagyobb birtokos és jobbágytartó lett a Székelyföldön, majd altorjai Apor István és Zabolai Mikes Mihály. Később, az elsők között szerzett grófi címet Apor István, Köröspataki Kálnoki Sámuel, zabolai Mikes Mihály és Petki Dávid. APOR 1978, 26–28.

89 jobbágy) Csíkban az 1614-ben még a legtöbb, 54 jobbággyal rendelkező Lázár István jobbágyainak száma 1619-re megfeleződött, csakúgy, mint Petky Farkasné jobbágyainak száma (1614: 29, 1619: 15).

A Királyi Könyvekben szereplő adományok vizsgálata alapján megrajzolható egy kép az adományok nagysága alapján a megadományozottak sorrendjéről. Eszerint a legjelentősebb adományt, egy új adomány formájában a Fiafalvi Geréb János kapta 1625-ben.⁷⁹ Az adománylevél szerint 14 udvarhelyszéki és három Fejér megyei és egy Küküllő megyei településen kapott adományt részjószágaire, ezeken felül még három olyan udvarhelyszéki településen, ahol kúria is tartozott a részjószághoz. Jelentős adományban részesültek rajta kívül a Királyi Könyvek szerint Petky Jánosné, Kornis Katalin (Nova Donatio formájában 16 udvarhelyszéki faluban részjóság), Petky János fia, Petky Ferenc (Nova Donatio 15 udvarhelyszéki faluban lévő részjószágra), Ugron Pál (14 faluban Udvarhelyszéken részjóságok adományozása), Dániel Mihály (új adomány 9 udvarhelyszéki és 5 sepsiszéki faluban lévő részjószága), Zsámbokrét Miklós (Székelyudvarhelyen kúriával és malommal, valamint 11 udvarhelyszéki faluban részjóság adományozása), Kékedi Zsigmond (11 alsíki faluban részjóság adomány), Farkas Ferenc (új adomány 10 udvarhelyszéki faluban lévő részjószága), Toldalagi Mihály (5 marosszéki, és 1-1 kézdi- és orbai széki faluban részjóság adomány) és Mikes Gábor (4 orbai széki és egy kézdi széki faluban jobbágyok adományozása). A felsorolt megadományozottak közül heten udvarhelyszékiek vagy döntően ott rendelkeztek birtokokkal, egy csíkszéki megadományozott található, Kékedi Zsigmond, aki azonban 1619-ben már szintén Udvarhelyszéken íratott össze és egy orbai széki. Ez tehát azt mutatja, hogy ebben az időben a legnagyobb változások ebben a székben történtek, valamint hogy Bethlen Gábor elsősorban ennek a széknek a székely nemeseit támogatta és adományozott nekik hivatalokat, birtokokat.

*Székely nemesi családok birtokadományai illetve nemesítések
Bethlen Gábor fejedelemsége idejéből a Királyi Könyvek alapján*⁸⁰

Ambrus Tamás (Szováth) nemesítés: Gyulafehérvár, 1627. május 25 /XIII. köt. 32./
 Angyalos János: (Kapus-Torda vármegye): több telek adományozása
 Marosszentkirály, Marosszentgyörgy: részjóságok: Gyulafehérvár, 1615. január
 18 /VIII. köt 9./
 Anthos Máté és fia Bálint és István: nemesítés: Gyulafehérvár, 1628. május 5. /XII.

⁷⁹ MOL F 1 14. (XII.) k. 44–45. ff. GYULAI (szerk.) 2003, 13. 67. sz. Gyulafehérvár, 1625. augusztus 8.

⁸⁰ MOL F 1 10–19. (VII–XVI.) k., GYULAI (szerk.) 2003.

köt 90./

- Balássy Ferenc (Vécze): Kelementelkén 18 jobbágy adományozása: Gyulafehérvár: 1628. március 29. / XII. köt. 78 /
- Bartalyus Balázs alcsernátoni lelkész, címerrel és adómentességgel nemesség adományozása. Gyulafehérvár: 1614. augusztus 16. /VII. 313./
- Bartha István (Dálnok) : nemesítés: Kassa, 1620. február 8. /X. köt. 146./
- Bartha István (Lukafalva): Kolozsvár, 1614. május 20. /VII. köt. 191. /
- Bedő Mihály és Antal, Péter (Kézdi-Polyán): nemesítés: Gyulafehérvár: 1628. május 5. /XIV. köt. 48. /
- Bélteki Varga Gergely (Makfalva): nemesítés: Gyulafehérvár, 1619. augusztus 10. /X. köt. 133./
- Benkő Balázs: Maksán 2 jobbágy: Kassa, 1624. február 24. /XI. köt. 47./
- Bereczky Mihály (Szentrontás): Torboszló: 3 jobbágy: Gyulafehérvár, 1627. június 10. /XIII. köt. 58./
- Bíró Péter: nemesítés: Gyulafehérvár, 1614. augusztus 31. /VII. 319./
- Bodó János (Karácsonfalva) nemesítés: Várad, 1624. június 10. /XIII. 11./
- Borbély Ferenc (Csegez) nemesítés: Nagyszombat, 1620. szeptember 18. /X. köt. 202./
- Borsos Tamás: (Marosvásárhely) Mező-Madaras, Kölpény, Kisfalud: részjóságok Várad, 1614. november 5 /VII.köt. 348./
- Bögözi András: (Miklósfalva): a hadjáratban való részvétel alól felmentés. Szeben, 1613. november 27. /VII. köt. 11./
- Budai János (Bágyon): nemesítés. Gyulafehérvár, 1614. július 14. /VII. köt. 320. /
- Csabai Márton (Csaba): nemesítés. Kolozsvár, 1618. október 7. /X. köt. 11. /
- Chyaak Tamás (Gyergyószentmiklós): nemesítés. Gyulafehérvár, 1623. május 20. /VII. köt. 350./
- Csákány Balázs: Nova Donatio Náznánfalván lévő birtokára. Szeben, 1613. december 30. /VII. köt. 43./
- Cseh Miklós: nemesítés. Szeben, 1614. január 4. /VII. köt. 103./
- Csere vagy Szakács Miklós (Alsóboldogasszonyfalva): nemesítés. Gyulafehérvár, 1615. november 16. /VIII. köt. 137./
- Tuson Mihály (Kászon): nemesítés. Gyulafehérvár, 1625. augusztus 1. /XIII. köt. 27./
- Cseri Benedek (Nagy-Bölon): nemesítés. Gyulafehérvár, 1622. november 5. /XI. köt. 28./
- Csigedi András és János (Kisfalud): nemesítés. Gyulafehérvár, 1618. június 30. /X. köt. 69./
- Csehi Gergely és István (Szárhegy): nemesítés. Gyulafehérvár, 1625. május 17. /XIII. köt. 12./
- Csupor Miklós (Alsó-Torja): Gyulafehérvár, 1617. május 4. /VIII. 244./

- Dániel Ferenc (Vargyas): kinevezése Vargyasszék (territorium Vargyasiensis) királybírájává. Gyulafehérvár, 1624. április 6. /XII. köt. 20./
- Dániel Mihály: Nova Donatio Felső-Rákoson, Vargyason kúriával, Olaszteleken, Száldoboson, Volálon, Bardóczfalván, Fülén, Hermányban, Telegdi-Bacsonban, Baróton, Köpeczen, Szárazajtán, Nagyajtán, Bölönben lévő részjóságaira. A stranitzai táborban, 1621. október 10. /XI. köt. 3./
- Egyed Máthé (Kövesd): nemesítés. Fogaras, 1615. február 20. /VII. köt. 26. /
- Endes György (Csík-Szentimre): nemesítés. Nagyszombat, 1620. december 15. /X. köt. 206./
- Eresztevényi Ferencz (Eresztevény): nemesítés. Brassó, 1622. augusztus 9./XI. köt. 22./
- Farkas Jakab, Mihály, Péter: nemesítés. Gyulafehérvár, 1619. július 16. /X. köt. 113./
- Farkas Ferenc (Bögöz): Nova Donatio. Bögözön kúriával és malommal, Gyepesen, Matisfalván, Agyagfalván, Zetelakán, Mogyoróson, Bétán lévő részjóságaira. Beszterce, 1620. július 14. /X. köt. 19./: Udvarhelyen kúriát, részjóságokat, Dersben és Telekfalván jobbágytelkeket kap. Gyulafehérvár, 1625. május 2. /XIII. köt. 49./
- Farkas István (Dálnok): nemesítés. Gyulafehérvár, 1623. június 6. /VII. köt. 352./
- Farkas Péter (Tatros): nemesítés. Gyulafehérvár, 1615. november 21. /VIII. köt. 106./
- Ferenczi István: Patakfalván 3 jobbágy adományozása. Száldobos, 1629. június 1. /XIV. köt. 100./
- Fodor István (Csíkszentimre): nemesítés. Gyulafehérvár, 1627. április 3. /XII. 55./
- Geréb János (Fiatfalva): Nova Donatio: Feleken, Szederjesen, Kis-Ludason (Fejérvármegye), Sárdon (Küküllő vármegye), Fiatfalván az elrontott, de általa újjáépített kúriával, Boldogasszonyfalván kúriával, Új-Székelyen, Keresztúrfalván, Csekefalván, Timafalván kúriával, Galambfalván, Medeséren, Farkaslakán, Siménfalván, Rugonfalván, Muzsnában, Mogyoróson, Keményfalván, Bethfalván, Fenyéden és Keresztúron lévő részjóságaira. Gyulafehérvár, 1625. augusztus 8. /XII. köt. 41./
- Gyárfás Pál (Léczfalva) és Jankó Boldizsár (Zágon): Alsó-Torján kúriákkal, Peselneken, Kantafalván (Háromszék): részjóságok. Nagyszombat, 1621. február 9. /X. köt. 205./
- Ilea v Hea Péter (Kézdi Sárfalva): adómentességgel nemesítés. Nagyszombat, 1620. július 29. /X. köt. 209. /
- Istvánházi Mihály: Nova Donatio: Szentkirályon négy jobbágytelekre. Szeben, 1614. január 20. /VII. köt. 234./
- Jancsó Gáspár és István: Nemesítés. Gyulafehérvár, 1625. január 25. /XV. köt. 109./
- Jankó Ferencz (Sepsiszentgyörgy): nemesítés. Gyulafehérvár, 1618. július 4. /X.

köt. 70./

Kékedi Zsigmond: Csíkszentkirályon kúriával, Zsögödön, Szentsimonon, Szentimrén, Szentmártonban, Szentgyörgyön, Kotormányban, Menaságon, Hosszú-Aszón, Mindszinten Kászonban részjóságok. Gyulafehérvár, 1625. augusztus 18. /XIII. köt. 55./

Királyi jogok adományozása mindazon birtokaira, amelyeket Csík és Udvarhelyszékeken nagyapjától örökölt. Szeben, 1628. március 29. /XII. köt. 79./

Kemény Boldizsár (Bükkös): a gerendi kastélyt a hozzá tartozó részjóságokkal adomány. Gyulafehérvár, 1618. április 26. /X. köt. 54./

Keresztes Ferenc (Lécfalva): nemesítés. Magyar-Bród, 1621. november 8./XI. köt. 13./

Kereszturi György (Szentmihályfalva): nemesítés. Nagyszombat, 1620. szeptember 23. /X. köt. 203./

Kornis Katalin, Petky János özvegye: Nova Donatio: Dersben kúriával, Agyagfalván, Muzsnán, Mogyoróson, Bögözön, Betában, Fancsiban, Vágáson, Dobófalván, Felsőboldogasszonyfalván, Oroszhegyen, Zetelakán, Gyepesen, Egében, Jászfalván, Kányádon lévő részjóságaira. Kolozsvár, 1618. december 12. /X. köt. 94./

Kósa György és Imre (Csíkszentmihály): nemesítés. Brassó, 1627. március 4. /XIV. köt. 12./

Kósa Imre: Nova Donatio: Csíkszentmihályon lévő részjóságára. Mikó-Újvár, 1627. július 10. /XIV. köt. 13./

Kovács András (Zetelaka): nemesítés. Várad, 1624. június 10. /XIII. köt. 11./

Köllő Miklós (Gyergyószentmiklós): nemesítés. Gyulafehérvár, 1623. május 20. /VII. köt. 34./

Lázár István: Csík-, Gyergyó-, Kászon székek királybírájává kinevezése, Gyergyószentmiklóson vámot szedhet. Szeben, 1613. december 9. /VII. köt. 79./

Literáti Márton (Tamásfalva): Alsó- és Felsőcernátonban 1-1 részjóság adományozása. Kolozsvár, 1614. október 29. /VII. köt. 164./

Literáti Szabó Márton: Márkosfalván 3 részjóság adományozása. Székelyudvarhely, 1623. január 1. /XI. köt. 30./

Magh István (Homoródszentmárton): nemesítés. Besztercebánya, 1620. július 29. /X. köt. 187./

Makai János: Nova Donatio Mezőmadarason, Kölpényben, Kisfaludon lévő részjóságaira. Gyulafehérvár, 1614. július 4. /VII. köt. 257./

Máthé Ferencz, Mihály, Pál, Péter (Zabola): nemesítés. Szokolcza, 1622. január 5. /XI. köt. 26./

Mikes Gábor és Péter (Papolcz): Papolczon, Zágónban, Körösön, Krasznán, Martonfalván jobbágyságok adományozása. Kolozsvár, 1619. október 31. /VI.

- köt. 369./
- Mikó Ferenc (Hidvég): Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék királybírójává kinevezés. Szeben, 1613. november 18. /VII. köt. 10./
- nyujtói Donáth Péter részjőszágának adományozása Vacsárcson, amit az a háborúban való meg nem jelenés miatt veszített el. Radnóth, 1628. június 10. /XIV köt. 50./
- Nagy Boldizsár és felesége Ráday Borbála (Sinfalva): Nova Donatio: a Bethfalván lévő részjőszágára. Gyulafehérvár, 1617. december 22. /X. köt. 14./
- Nagy Gergely (Csegez): nemesítés. Nagyszombat, 1620. szeptember 18. /X. köt. 202./
- Nagy Máté (Korond): Korondon több telek adományozása. Gyulafehérvár, 1618. augusztus 20. /X. köt. 85./
- Nagy vagy Száz Lőrinc (Vajdaszentiván): nemesítés. Gyulafehérvár, 1625. május 25. /XIII. köt. 26./
- Nemes Balázs és János (Hidvég): a magtalanul elhalt Geréb János árapataki és erősi részjőszágait adományként kapják. Meggyes, 1614. március 15. /VII. köt. 181/
- Péter István: Nova Donatio: Albison lévő házára. Besztercze, 1622. október 7. /XI. köt. 25./
- Petky Ferencz (Ders): (Petky János kiskorú fia): Nova Donatio: Dersben kúriával, Muzsnán, Kányádon, Jastfalván, Egében, Szentlászlón, Gyepesen, Agyafalván, Mogyoróson, Dobófalván, Vágáson, Bétán, Oroszhegyen, Zetelakán, Felsőboldogasszonyfalván lévő részjőszágaira. Gyulafehérvár, 1614. július 29. /VII. köt. 282./
- Petky István: Zsomboron, Homoródszentpéteren és Homoródújfaluban részjőszágok. Száldobos, 1629. május 26. /IV. köt. 98./
- Pozsgai György (Felfalu): nemesítés. Gyulafehérvár, 1627. április 25. /XIV. köt. 4./
- Réthy István és felesége, Apor Margit (Alsótorja): Nova Donatio: Páloson, Szárapatakon, Peselneken és Kantán lévő birtokaira. Gyulafehérvár, 1625. május 24. /XIII. köt. 39./
- Sebestyén András és Péter (Mezőbánd): nemesítés. Kolozsvár, 1615. május 11. /VIII. köt. 33./
- Simonfi Simon (Léczfalva): nemesítés. Fogaras, 1625. március 3. /XIII. köt. 19./
- Szabó Márton (Márkosfalva): nemesítés. Kassa, 1620. február 21. /X. köt. 144./
- Szakács János (Szenterzsébet): nemesítés. Kolozsvár, 1618. december 3. /X. köt. 113./
- Ifj. Székely Mózes: Székelykeresztúron egy malom a Küküllőn, Csekefalván és Bethfalván részjőszágok adományozása. Brandenburgi Katalin, Gyulafehérvár, 1630. február 14. /XV. köt. 32./
- Szentpáli János (Novaj): Marosszentgyörgyön részjőszág és kúria adományozása.

Kassa, 1624. június 27. /XI. köt 53./

Kebelén, Szödön 2-2 és Mogyoróson 1 jobbágytelek adományozása. Gyulafehérvár, 1624. október 8. /XI. köt. 56./

Száltelek falura királyi jog adományozása. Gyulafehérvár, 1628. április 6. /XII. köt 84./

Toldalagi Mihály (Cseke): Szentbenedeken kúriával, Ákosfalván és Folyfalván részjószágek adományozása. Darócz, 1623. január 10. /XI. köt. 31./

Udvarfalván, Galambodon és Léczfalván részjószágek adományozása. Fogaras, 1628. március 18. /XIV köt 38./

Zágonban egy részjószágek adományozása, Brandenburgi Katalin, Gyulafehérvár, 1630. február 25. /XVI. köt. 33./

Tompa János: Kisborosnyón egy jobbágytelek adományozása. Gyulafehérvár, 1628. július 7. /XIV. köt 63./

Ugron Pál: Szentmihályon, Szentléleken, Tiboldon, Árvátfalván, Sándorfalván, Ábrámfalván, Szentlászlón, Egében, Bögözön, Dályában részjószágek adományozása. Gyulafehérvár, 1616. április 2. /VIII. köt. 164./

néhai Bakó Lázár Egében lévő birtokát adományként kapja. Gyulafehérvár, 1626. augusztus 20. /XII. köt. 50./

Székelykeresztúron a Küküllőn egy malmot, Timafalván kúriával részjószágek és Feleken egy egész jószágek adományként kap. Brandenburgi Katalin, Gyulafehérvár, 1630. február 26. /XVI. köt. 38./

Vaja András és István (Páva): egy telek adomány. Gyulafehérvár, 1616. április 12. /VIII. köt. 171./

Varga István (Csíkszentlélek): nemesítés. Meggyes, 1615. október 29. /VIII. köt. 76./

Zab Dávid: Vásárhelyen három jobbágy adományozása. Kolozsvár, 1614. május 13. /VII. köt. 184./

Zsámbokréty Miklós: Székelyudvarhelyen kúriával és malommal, Jánosfalván, Telekfalván, Dersben, Árvárfalván, Patakfalván, Felsőboldogasszonyfalván, Oroszhegyen Mátéfalván, Vágáson, Dobófalván és Bikafalván (Udvarhelyszék) részjószágek adományozása. Besztercebánya, 1620. július 14. /X. köt. 189./

Zsigmond János (Székelyszállás): nemesítés. Várad, 1624. június 10. /XIII. köt. 11./

A nemesítések illetve kiváltságolások a legtöbb esetben nem tartalmaztak indoklást, illetve azt, akiknek az esetében indoklást találtam, a korábbiakban már közöltem. Az egyszerű nemesítések nagy többsége azonban, Bethlen vagy Báthory Gábor nemesítéseikor is, leginkább katonai szolgálat vagy más szolgálattételek jutalma volt. Ezekről a székelyekről keveset tudunk, nemességük pedig nem volt min-

den esetben hosszú életű. Megkapaszkodásuk a nemesek között nagyban függött egyéni szerencséjüktől és gazdasági erejüktől, ügyességüktől.

A 17. század elején részben tovább folytatódott az a tendencia, hogy a régi primori családok minden módon igyekeztek megerősíteni egzisztenciájukat az uralkodótól származó birtokadományok, új adományok révén, emellett a székely közösségen belüli jobbagyszerzés útján, másrészt egyre nagyobb méreteket öltött az armális általi nemesítés, így létrejövőben volt a székely nemesi társadalomnak egy másik, szegényebb rétege is, akik közül csak keveseknek sikerült meggyökerezni a nemesség között. Az a székely nemesi társadalom, amely a 17. század végén kezdett körvonalazódni, valójában a Báthory Gábor és Bethlen Gábor idején formálódni kezdő csoportból jött létre. Azoknak a csoportja, akik a 17. század végén a nemesek közé tartoztak, akkor kezdett kirajzolódni, amikor Báthory Gábor rendkívül nagy számú nemesítései és adományai révén megszilárdult egy nemesi csoport helyzete. Ezek a régi családok illetve felemelkedett többnyire katonai vezetők lettek azok, akik alapjai lettek az alakuló nemesi társadalomnak. A nemes kifejezést ekkorra, a Bethlen Gábor-féle lustrák idejére már csak ezekre a székelyekre használták, akik éppen személyesen kapott adományaik, okleveleik birtokában, maguk is nemesnek tekintették magukat, ezáltal némileg elkülönültek és igyekeztek is elkülönülni a székely közösség mindenkire kiterjedő jogokat és kötelességeket tartalmazó rendjétől. A nemes kifejezés tehát, úgy tűnik, a székelységen belül éppen ezekben az esztendőekben nyerte el egy olyan formáját, amikor egy világosan megkülönböztethető csoportot kezdtek érteni alatta, még akkor is, ha természetesen ennek a csoportnak is változott a legalsó rétege az elszegényedések stb. által. A székelység alapvetően közösségi volta miatt azonban a nemességnek ez a formálódása, azaz a közösségről való leválása terhes volt konfliktusokkal. Az éppen ekkor megszorodó erőszakoskodások azt mutatják, hogy éppen az egyes székelyek leválásának a folyamata volt az, ami a székely közösség ellenállását kiváltotta, tehát azok az évek, amikor elindult a leválás útján. A legtöbb konfliktus a perek adatai szerint nem a legnagyobb székely birtokosok és a közösség között volt, hanem azokkal szállt szembe a közösség, akik személyükben és földjüket tekintve is megpróbálták leválni a faluközösségről. A levált vagy kivált székely nemes nem tekintették többé a székely közösség ugyanolyan tagjának, mint önmagukat. Ez a szemléletmód a leválóknál is megjelent, hiszen akár Borsos Tamás, akár Mikó Ferenc, akár később Apor Péter írásaiból látható egy távolságtartás a székelységgel szemben, noha maguk is székelyek voltak. Érdekes azonban emellett, hogy éppen a házassági stratégiák elemzése mutatja meg azt, hogy a leváló székely nemesség ugyanakkor saját csoportján belül házassodott, tehát egyértelműen előnyben részesítette a párválasztáskor még a 17. század folyamán a székely családokat. Sőt még a szegényebb székely családok gyermekeivel is gyakrabban házassodtak ekkor, mint az erdélyi nemesség egyéb családjaival.

A Királyi Könyvek adatainak a vizsgálata által még világosabban áll előt-

tünk Bethlen Gábor székelypolitikája. A fejedelem olyan székelypolitikát követett, aminek az alapjait Báthory Gábor fejedelemsége alatt rakták le, és sok esetben azokat a Báthory alatt emelkedni kezdett székely nemeseket támogatta, akik éppen a század elején lettek, döntően katonai szerepük miatt, a székely nemesség legnagyobb jobbágytartói, mint az Ugron, a Bögözi vagy a Dersi családok, de ekkor erősödtek meg a Béli család pozíciói is.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

MOL = Magyar Országos Levéltár, Budapest

F 136 = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, Cista Diplomatica. Székely lustra jegyzékek és nemesi összeírások

F 1 = Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára – Erdélyi Királyi Könyvek (Libri Regii). A Bethlen-kori Királyi könyvek CD-ROM kiadása: GYULAI É. (szerk.) 2003.

KNLt = Kolozsvári Nemzeti Levéltár, Kolozsvár. Arhivele Statului Cluj, Cluj-Napoca, Románia

Székely Láda (Lada Secuiesc) 56. sz. VIII. 1. = Az 1614-es conscriptio.

Székely Láda (Lada Secuiesc) 50–51. sz. = Az 1627-es conscriptio.

MNLt. = Marosvásárhelyi Nemzeti Levéltár, Marosvásárhely, Tirgu Mureș, Románia.

BIBLIOGRÁFIA

APOR 1978

APOR Péter: *Metamorphosis Transilvaniae*. Bukarest, 1978.

BALOGH 1994

BALOGH Judit: A székely város a 16-17. században. In: *Város és társadalom a XVI-XVIII. században*. Szerk. FARAGÓ Tamás. Miskolc, 1994, 27–34.

BALOGH 1995

BALOGH Judit: A székely társadalom az 1614. évi összeírás tükrében. In: *Társadalomtörténeti tanulmányok*. Szerk. FARAGÓ Tamás. Miskolc, 1995.

CONNERT 1901

CONNERT János: *A székelyek intézményei*. Kolozsvár, 1901.

CONNERT 1906

CONNERT János: *A székelyek alkotmányának történetjének története, különösen a XVI. és a XVII. században*. Székelyudvarhely, 1906.

DEMÉNY 1993

DEMÉNY Lajos: *Bethlen Gábor székely politikája*. Kézirat.

EOE

Erdélyi országgyűlési emlékek. Szerk. SZILÁGYI Sándor. I-XXI. k. Budapest, 1875–1898.

IMREH–PATAKI 1992

IMREH István–PATAKI József: *Kászonszéki krónika. 1650-1750*. Budapest–Bukarest, 1992.

JAKAB–SZÁDECZKY-KARDOSS 1901

JAKAB Elek–SZÁDECZKY-KARDOSS Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégebb időktől 1849-ig*. Budapest, 1901.

KELEMEN 1913

KELEMEN Lajos: *Újabb adattár a vargyasi Dániel család történetéhez*. Kolozsvár, 1913.

KÖVÁRY 1859-1861

KÖVÁRY László: *Erdély történelme*. I-VI. k. Pest, 1859–1861.

SZÁDECZKY-KARDOSS 1927

SZÁDECZKY-KARDOSS Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest, 1927.

SZOKI.

Székely oklevéltár. Szerk. SZABÓ Károly–SZÁDECZKY Lajos–BARABÁS Samu. Budapest, 1872–1934.

SZOKI. új sorozat

Székely oklevéltár. Új sorozat. Szerk. DEMÉNY Lajos, PATAKI József. I-IV k. Bukarest–Kolozsvár, 1983–1998.

TT

Történelmi Tár

VOFKORI 1999

VOFKORI Mária: *Társadalmi és gazdasági változások az udvarhelyszéki Havasalján a 17-18. században*. Kolozsvár, 1999.

THE POSITION OF THE SZÉKELY NOBILITY IN THE AGE OF THE PRINCIPALITY OF GÁBOR BETHLEN ON THE BASIS OF THE DIPLOMAS OF THE LIBER REGIUS

JUDIT BALOGH

The Székely-policy of the Transilvanian princes can be known from the diplomas of the Liber Regius. Gábor Bethlen, because of his financial situation, can't afford to ignore the Székely's military background, moreover he chose his diplomats from Székely nobles. During his principality, the privileges of the Székely serfs also changed, mainly in the field of the taxation. The székely serf's position wasn't stable, they weren't regarded as constant serfs. However the free Székelys rarely took on becoming serfs for the time fighting in campaigns, but after the military expedition they set themselves free. It was a common tendency from the Báthorys to stop becoming more Székely serfs. Bethlen continued his predecessors' work and made difference between primordial and new székely serfs. Because of his policy he evoked antipathy of both serfs and nobles against himself and at the end they didn't accept him as their prince. In 1615, when István Kendi attacked the prince, he needed the Székely military's help, but they would rather chose the temporary serfdom. Bethlen tried to tax the Székelys, but it brought on difficulties. Beside this, the orders of the prince changed the social proportion of the Székelys. The Liber Regius helped us to see the list of the ennoblings and giving possessions. As it turns out, Bethlen's ennoblings weren't too long-lived.